

Pisana i usmena Tora – Može li jedna bez druge?

Kotel DaDon
kdadon@gmail.com

UDK: 222.1
296

Izvorni znanstveni rad/*Original scientific paper*
Primljeno: 14. studenog 2012.
Prihvaćeno: 20. studenog 2012.

Ovaj članak analizira mogućnost razumijevanja teksta pisane Tore bez tradicije usmene Tore. Povijesni je to spor koji datira još iz vremena Drugog hrama u Jeruzalemu, spor između raznih židovskih i filozofskih struja, uglavnom farizeja i saduceja. Ova je rasprava nastavila uznemiravati židovski narod i tijekom srednjega vijeka s pojavom karaitskog pokreta. Ovaj rad započinje definiranjem pojmova pisane i usmene Tore, a potom izlaže nekoliko biblijskih zapovijedi iz kojih je razvidno da bez rješenja koja daje usmena tradicija jednostavno ne bi bilo moguće razumjeti značenje tih tekstova ili zapovijedi. Posljednji dio ova- ga rada raščlanjuje ovo pitanje na temelju niza izvora rabinske literature, od talmudskih vremena do srednjega vijeka, literature koja je sada po prvi puta prevedena na hrvatski jezik. Tekstove je s hebrejskog i aramejskog preveo sam autor.

Ključne riječi: *Tora, pisana Tora, usmena Tora, Majmonid, Talmud, Halaha.*

Uvod

»Rabin Levi, sin Hame nadalje veli u ime rabina Šimuna, sina Lakiševog: 'Što znači redak: 'Dat ću ti kamene ploče i zakon i zapovijedi koje sam napisao za njihovu pouku' (Izl 24,12).¹ 'Kamene ploče': to su Deset zapovijedi; 'zakon': to je Petoknjžje; 'zapovijed': to je Mišna;² 'koje sam napisao': to su Proroci i Spisi; 'za njihovu poduku': to je Gemara.³ To (nas) uči da je sve ovo dano Mojsiju na Sinaju.«⁴

Prema židovskoj tradiciji, postoje dvije Tore⁵ – pisana Tora i usmena Tora. Pisanu Toru čini pet knjiga Mojsijevih koje je Mojsije u pisanom obliku ostavio prije svoje smrti, a završio ih je neposredno prije ulaska Izraelaca u Kanaan.⁶ Do toga je trenutka Tora, koju je Mojsije dao Izraelu i kojoj ih je poučavao za četrdesetgodišnjeg lutanja pustinjom, bila usmena. Kada je Tora bila napisana i predana Izraelcima, ustanovilo se da nije čitava zapisana i da su mnoge pouke koje su dobili usmena tradicija – Usmena Tora. Cilj je ovoga rada suočiti se s pitanjem može li pismena Tora bez usmene? Kako je većina tekstova koji se nalaze u ovom radu iz rabinske literature, a oni nisu dostupni na hrvatskom jeziku, autor ih je sam morao prevesti s hebrejskoga ili aramejskoga jezika.

1. Definicije

1.1. Pisana Tora (heb. תורה שבכתב – Tora šebichtav)

Pisanu Toru čini Pet knjiga Mojsijevih koje je Mojsije napisao neposredno prije svoje smrti, kao što Majmonid piše:

»Mojsije, naš učitelj, osobno je napisao čitavu Toru prije svoje smrti. On je predao po svitak Tore svakom plemenu, a jedan je svitak stavio u kovčeg svjedočanstva, kao što je pisano: Tada zapovjedi Mojsije Levitima, koji su nosili kovčeg zavjeta Gospodnjega: 'Uzmite ovu knjigu zavjeta i metnite je pokraj kovčega

¹ Biblijski prijevodi prema Ivanu Šariću / Rev. Đuro Martinjak, 1998; <http://siont.net/biblija/is/>, ukoliko nije drugačije navedeno. Prijevod Izl 24, 12 prema hebrejskom izvorniku korigirao Kotel DaDon (dalje: K.D.).

² *Mišna* – ponavljanje, učenje; 1. temeljna literatura židovskoga prava usmene Tore; uredio ju je rabin Jehuda Hanasi (188.) i sastoji se od šest glavnih dijelova (*Šiša sidre Mišna*); najveći i najvažniji izvor *halahe* (židovskoga prava) iz doba *tanaita*, *corpus juris halahe*; 2. svaka odredba u sustavu *Mišne*.

³ *Gemara* – *gemara* je aramejski naziv za tekst koji su napisali *amoraji*, a znači učenje. *Talmud* sadrži *Mišnu* i *Gemaru*, sakupljene u jednu knjigu.

⁴ Babilonski Talmud (dalje: BT), Berahot 5a. Steinsaltzovo izdanje (dalje: Steinsaltz); s aramejskoga preveo K.D.

⁵ *Tora* – Nauk; prema tradiciji riječi kojima se Bog izravno objavio Mojsiju na gori Sinaj.

⁶ Usp. BT, Baba Batra 15a, izdanje iz Vilniusa (dalje: Vilne).

zavjeta Gospoda, Boga svojega, da bude tamo kao svjedok protiv vas!« (Pnz 31, 26).⁷

Ovo nam nagovještava da se dovršetak pisanja Tore zbio neposredno prije Mojsijeve smrti. Tu knjigu koju je dovršio predao je plemenu Levijevu, a oni su je stavili u Gospodnji kovčeg zavjeta. Ako je tako, značenje Mišne: »Mojsije je primio Toru sa Sinaja«⁸ možemo razumjeti tako da Sinaj ne označava nužno goru Sinaj, već to da je Mojsije primio pisani zakon u vrijeme četrdesetgodišnjeg boravka Izraelove djece u pustinji, dakle od zapovijedi: »Ovaj mjesec neka vam bude početak mjesecima; neka vam bude prvi mjesec u godini!« (Izl 12, 2), dok smo još bili u Egiptu, pa sve do neposredno prije njegove smrti. To također proizlazi i iz rasprave dvojice *amoraja*⁹ u Talmudu:¹⁰

»Rabin Johanan reče u ime rabina Bana'a: Tora je zapisana u zasebnim svitcima, kao što je rečeno: 'Tada rekoh: Evo dolazim! U svitku knjige piše za mene' (Ps 40, 8). Rabin Šimun sin Lakišev reče: 'Tora je zapisana čitava', kao što je rečeno: 'Uzmite knjigu ovoga Zakona'« (Pnz 31, 26).¹¹

Isto to je objasnio Nahmanid u svom uvodu u komentaru Tore. Tako je sadržaj pisane Tore¹² bio sve što je bilo rečeno Mojsiju uz zapovijed da to zapiše. Zanimljivo je primijetiti da su mnogi biblijski komentatori¹³ tumačili da je zapovijed da se svitak Tore stavi »pokraj kovčega zavjeta Gospodnjeg« (Pnz 31, 26), dana radi toga da bi se očuvala izvorna Tora i spriječilo krivotvorenje ili promjene, kako namjerne tako i nehote. Dovršetak Mojsijeva pisanja Tore čini prekretnicu u davanju Tore, time što je Bog zakone Tore otkrio samo po Mojsiju i nakon njegove smrti nikome nije dopušteno ništa nadodavati zakoni- ma Tore ili od nje oduzimati.¹⁴

⁷ Majmonid u svom uvodu u *Mišne Tora, Hakdama lemishne Tora*, Jeruzalem, 1974. (reprint varšavskog izdanja iz 1881.); *Jad Ha-Hazaka = Mišne Tora* – dalje: MT; s hebrejskoga preveo K.D.

⁸ *Mišna* (dalje: M) – Izreke otaca 1, 1. *Mišna*. Pinhas Kehati, Jeruzalem, 1987.

⁹ *Amoraj* (hebr.: אמורא amora) je rabin talmudskog doba, odnosno komentator, budući da je zadaća *amoraja* bila tumačenje *Mišne*.

¹⁰ *Talmud* – hebrejski: učenje, proučavanje; golemo književno djelo u šest tematskih dijelova, prema šest dijelova *Mišne*, koji tematski pokrivaju sva područja ljudskoga života; komentari i objašnjenja *Mišne*, čije je uređivanje završeno 500. godine u Babilonu (prema kojemu se T. naziva babilonski); djelo oko 3000 rabina koji su u njega zapisali do tada usmeno prenošeno židovsko pravo, *halahu*; uz *Mišnu*, najveće i najvažnije židovsko književno ostvarenje od *Tanaha* do danas; odredbe babilonskog T. su obvezujuće; uz babilonsku redakciju postoji i ranija, manje opširna, uređena u Jeruzalemu (jeruzalemski T.), koja nije kanonski obvezujuća.

¹¹ BT, Gitin 60a (Steinsaltz); s aramejskoga preveo K.D.

¹² Više o pisanoj Tori vidi u Kotel DaDon, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, Profil, 2009, 483-488.

¹³ *Abarbanel, Mirkevet ha Mishna*, Warsaw, 1862. *parašat Vajeleh*; Sforno (Pnz 31, 26) Bnei Brak, 2002.

¹⁴ Vidi Majmonid: MT *Hilhot Jesode HaTora* 9; *More Nevuhim* II, 39. Jeruzalem, Mossad Harav Kook, 1977.

1.2. Usmena Tora (heb. תורה שבעל-פה – Tora šebeal pe)

Usmena Tora sadrži otkrivenja Mojsiju za koja nije primio jasnu zapovijed da ih zapiše,¹⁵ te je umjesto toga dobio zapovijed da ih se usmeno prenosi od učenjaka do učenjaka, sve dok nisu bila zapisana u vrijeme učenjaka, kao što *Mišna* opisuje:

»Mojsije primi Toru na Sinaju i predade je Jošui, Jošua starješinama, starješine prorocima, proroci ljudima Velikog vijeća«, to je način na koji Majmonid razumije riječi ove *Mišne*, pa stoga piše:

»*Micvu*¹⁶ – tj. tumačenje Tore – on nije zapisao. Umjesto toga [usmeno] ju je zapovjedio starješinama, Jošui i čitavom Izraelu,¹⁷ kao što je rečeno: [Pnz 13,1]: 'Pazi da držiš sve što sam ti propisao.' Zbog toga je nazvana usmeni zakon. Iako usmeni zakon nije zapisan, Mojsije, naš učitelj, na svom je sudu njemu u cijelosti podučio sedamdesetoricu starješina. Elazar, Pinhas i Jošua primili su tu tradiciju od Mojsija. [Posebno je Mojsije] prenio usmeni zakon Jošui, koji je bio njegov [glavni] učenik, i uputio ga u nj.«¹⁸

Majmonid tumači i razliku između usmene i pismene Tore:

»*Micve* koje su bile dane Mojsiju na gori Sinaj, sve su bile dane uz pripadajuće objašnjenje, kao što se daje naslutiti [Izl 24, 12]: 'Dat ću ti kamene ploče zakona i zapovijed', 'Tora' se odnosi na Pisani Zakon; '*micva*' na njegovo tumačenje. [Bog] nam je zapovjedio da ispunimo 'Toru' u skladu s [uputama] '*micve*'.¹⁹ '*Micvom*' se naziva usmeni zakon.«²⁰

Prema Majmonidu, Bog je usmeno Mojsiju dao tumačenje zapovijedi u Tori i to se naziva usmena Tora. Stoga je ishodište usmene Tore ono što je dano Mojsiju i jedino on je imao pravo i odgovornost da je prenese narodu Izraela. Na drugom mjestu Majmonid objašnjava tumačenje koje je bilo dano Mojsiju:

»Znaj da za svaku zapovijed koju Bog bješe dao Mojsiju, on dade i tumačenje. Bog mu je kazivao redak iz Tore, a potom iznosio značenje i tumačenje te sve što taj vrlo složeni redak obuhvaća... I oni zapisaše redak Tore i zapamtiše tumačenje. Tako to učenjaci, neka je blagoslovljeno sjećanje na njih, nazvaše: pisana Tora i usmena Tora.²¹ Na isti način bijaše rečeno u *Barajti* (temeljeno na *Sifri*,²²

¹⁵ Vidi BT, *Gitin* 60b, koje zabranjuje zapisivanje učenja usmenog zakona.

¹⁶ *Micva* – (hebr.: מצוה naredba, u množini: *micvot*) je pravna norma u sustavu židovskog prava. Dio *micvi* koji je izveden iz Tore na aramejskom se naziva מִדְּאוֹרַיְתָא *mideorajta*, dok se dio koji su donijeli rabini na aramejskom naziva מִדְּרַבָּנָא *miderabanān*.

¹⁷ Vidi BT, *Eruvin* 54b (Steinsaltz) gdje *Gemara* opisuje redosljed kojim bi Mojsije podučio Aharonu, njegove sinove, starješine, a potom čitav židovski narod; vidi također *Midraš Sifre (Sifrei o Brojevima)*, Horowitz, Jeruzalem, 1966.), *parašat Pinhas*.

¹⁸ U svom uvodu u MT (s hebrejskoga preveo K.D.).

¹⁹ Vidi *Emunot V'Deot* (III, 3), Leipzig, Slutsky, 1864, gdje Rav Sa'adia Gaon naširoko tumači kako je nužno razumjeti da bi se ispunilo *micvot*.

²⁰ U svom uvodu u MT. S hebrejskoga preveo K.D.

²¹ Usp. BT Šabat 31a (Steinsaltz).

²² *Sifra* – na aramejskome znači knjiga. Ovo je *midraš* o Levitskom zakoniku (više vidi u DaDon:

paraša Behar, Lev 25, 1): 'I Bog reče Mojsiju na gori Sinaj' – zašto je ovdje rečeno 'na gori Sinaj', nije li čitava Tora bila rečena na Sinaju? Da ti kaže, da na isti način na koji je zakon o *Šmita* (subotnjoj godini za zemlju) bio rečen sa svim svojim pojedinostima na gori Sinaj, tako su i sve druge zapovijedi bile rečene sa svojim pojedinostima na Sinaju.«²³

Jedna vrlo zanimljiva *Barajta*²⁴ doslovno uči da je Bog Mojsiju, pored pisane Tore, dao tumačenja zapovijedi:

»Uči se: Rabini kažu: Smiješ zaklati... *kako sam ti već zapovjedio* – to nas uči da je Mojsije dobio upute u vezi jednjaka i dušnika.«²⁵

Ova *Barajta* se zasniva na sljedećem retku u vezi košer klanja:

»Ako je daleko od tebe mjesto, koje Gospod, Bog tvoj, izabra da tamo pripravi prebivalište svomemu imenu, smiješ zaklati od goveda i ovaca svojih, što ti ih dade Gospod, *kako sam ti već zapovjedio*, i jesti u mjestima svojim, kako ti je volja« (Pnz 12, 21).

Raši tumači²⁶ da su zakoni o klanju bili dani usmenim putem budući da nigdje u pisanom tekstu Tore ne nalazimo niti jedno pravilo vezano uz košer klanje, pa kako im je drukčije *zapovjedio* ako ne usmeno?²⁷

1.3. Proroci i Spisi – kamo oni pripadaju?

Učenjaci su utvrdili da su biblijske knjige bile napisane od strane ljudi s različitim razinama proroštva, kao što je rečeno u Talmudu:

»Tko je napisao Sveto pismo? – Mojsije je napisao svoju vlastitu knjigu i dio o Balaamu²⁸ i Jobu. Jošua je napisao knjigu koja nosi njegovo ime i [posljednjih] osam redaka Petoknjižja.²⁹ Samuel je napisao knjigu koja nosi njegovo ime i Knjigu o Sucima te Rutu. David je napisao Knjigu psalama, uključivši u nju djela predaka i to, Adama, Melhizedeka, Abrahama, Mojsija, Hemana, Jedutuna, Asafa i tri sina Korahova. Jeremija je napisao knjigu koja nosi njegovo ime, Knjigu kraljeva i Tužaljke. Ezekija i njegovi kolege napisali su Izaiju,³⁰ Izreke,³¹ Pjesmu nad

Židovstvo..., 504).

²³ Majmonid u svom uvodu na *njegov komentar Mišne, Hakdama leperuš Hamišna*, Jeruzalem, Mossad Harav Kook, 1994. (s hebrejskoga preveo K.D.).

²⁴ *Barajta* ili *berajta* – vanjski; misli se na »vanjske« *mišne*, koje urednici nisu uvrstili u *Mišnu*, već su zadržane u usporednoj zbirci (vidi i DaDon: *Židovstvo...*, 515).

²⁵ BT, *Hulin* 28a, izdanje iz Vilnusa (Vilne); s aramejskoga preveo K.D.

²⁶ U svom komentaru na Pentateuh (Pnz 12, 21) *Mikra'ot Gedolot*; Jeruzalem, 1959. – Beč, 1859.

²⁷ Više o *Usmenjoj Tori* vidi u: DaDon: *Židovstvo...*, 488-495.

²⁸ Usp. Br 23, 24.

²⁹ Gdje je zapisana Mojsijeva smrt.

³⁰ Prema Rašiju (u vezi stranice 15a BT, Baba Batra, Vilne), Izaiju je Manasija smaknuo prije nego li je uspio svesti svoja vlastita proročanstva na zapis.

³¹ Kao što je rečeno u Izr 25,1

pjesmama i Propovjednika. Ljudi Velikog vijeća napisali su Ezekielu,³² dvanaest malih proroka, Daniela i Esterin svitak. Ezra je napisao knjigu koja nosi njegovo ime³³ i rodoslovlja Knjige ljetopisa sve do svog vremena. Ovo potvrđuje gledište Raba, budući da je rabin Juda rekao u ime Raba: Ezra nije napustio Babilon da bi otišao u *Erec Jisrael* sve dok nije napisao svoje vlastito rodoslovlje. Tko je onda završio [Knjigu ljetopisa]? – Nehemija sin Hahalijin.«³⁴

Među piscima i uređivačima proroka i spisa, bilo je osoba koje nisu bili izraelski proroci, kao što su to bili David, Ezekija i Ezra.³⁵ Međutim, knjige koje su oni dodali ili napisali, napisane su uz Božju pomoć, a ta se pomoć naziva »Sveti duh«, kako to Majmonid tumači.³⁶ Što se tiče knjiga »Proroka«, moramo napraviti razdiobu između ranih proroka i kasnijih proroka: knjige kasnijih proroka su po svom sadržaju proročanstva, što znači riječi Božje, dok su knjige ranih proroka često povijest židovskoga naroda koju su napisali proroci, no one nisu proročanstva.³⁷ Prema Majmonidu »riječi proročke tradicije«, što znači knjige proroka i njihovi spisi, kategoriziraju se kao dio pisanoga zakona; a njihovo tumačenje je dio Usmenog zakona.³⁸ Isto je napisao rabin Josef Karo u svom kodeksu *Šulhan Aruh*: »Pisana Tora su dvadesetčetiri (knjige, op. aut.)«,³⁹ premda im status nije sasvim jednak Petoknjižju, ni po porijeklu ni po pravovaljanosti.⁴⁰

1.4. »Halaha⁴¹ Mojsiju sa Sinaja«

Neke je propise (*halah*e) Bog Mojsiju prenio bez izravnog pozivanja na tekst pisane Tore. Te su *halah*e poznate pod nazivom משי משה מסי – *halaha Mojsiju sa Sinaja*. Evo nekoliko primjera: deset propisa vezanih za *tefilin*,⁴² zakoni o *mezuzi*,⁴³ propisi o *suki*,⁴⁴ pojedinosti o »četiri vrste (biljaka)«, mjere i veličine

³² Prema Rašiju (u vezi stranice BT, *Baba Batra*), razlog zašto Ezekijel nije napisao svoju vlastitu knjigu bio je taj što je on živio izvan zemlje Izraela. Isti se razlog odnosi i na Danijela.

³³ Uključujući knjigu Nehemije.

³⁴ BT, *Baba Batra* 14b-15a (s aramejskoga preveo K.D.).

³⁵ Vidi BT, *Berachot* 5a, prema Reš Lakišu sve su knjige Biblije bile dane na Sinaju.

³⁶ *More Nevuhim* II, 45.

³⁷ Vidi Raši u BT, *Taanit* 15a (Steinsaltz).

³⁸ MT *Hilhot Talmud Tora* 1, 12.

³⁹ *Šulhan aruh* (dalje: ŠA), Jore Dea 246, 4. *Šulhan Aruh, Ketuvim*; Jeruzalem, 1992.

⁴⁰ Vidi *Enciklopedija Talmudit »Divre Kabala«*, sv. VII, st. 106. *Encyclopaedia talmudica*, Jeruzalem, 1951-1969.

⁴¹ *Halaha* – 1. pravni dio židovske vjerske književnosti; naziv dolazi od glagola חָלַח »*halah*« (ići), jer »idemo«, to jest slijedimo židovsko pravo; 2. pojedina odredba iz sustava *halah*e.

⁴² BT, *Šabat* 28b (Steinsaltz), vidi i MT *Hilhot tefilin umezuza vesefer Tora* 1, 3. *Tefilin* – molitveno remenje; dvije kockaste kutijice načinjene od kože košer životinje, koje sadrže četiri paraše iz Tore napisane na pergameni, te kožnate vrpce za pričvršćivanje; u skladu sa zapovijedi iz Tore svaki muškarac, nakon napunjene trinaeste godine, svakodnevno (osim na *šabat* i blagdan) pri jutarnjoj molitvi obvezan je vezivati *tefilin* na ruku i na glavu.

⁴³ BT, *Menahot* 32b (Vilne).

⁴⁴ MT, *Hilhot šofar vesuka velulav* 5, 14. *Suka* – koliba, sjenica; privremena građevina od laganih materijala, ukrašena zelenilom i plodovima, u kojoj se tijekom blagdana *Sukota* sjedi, jede, pije

korištene u propisima o *šabatu*⁴⁵ i o zabranjenoj hrani.⁴⁶ Majmonid tumači da ovaj zakon, poznat kao *halaha Mojsiju sa Sinaja*, karakterizira naročita osobina, poznata kao: »Kod predaje nema nesuglasja i sve u čemu nađeš nedosljednost sigurno nije predaja od Mojsija.«⁴⁷ Prema Majmonidu važnost i težina koju ima usmena Tora jedan je od temelja židovstva i evo kako on to objašnjava:

»Vrhovni sud u Jeruzalemu bit je usmene Tore. Oni su stup naučavanja i od njega izlazi zakon i pravo svem Izraelu. Njega je spomenula Tora govoreći: '(...) Prema Tori, kojoj će te poučiti.' To je zapovjedna *micva* i svatko tko vjeruje našem učitelju Mojsiju i njegovoj Tori mora se u vjerskim stvarima pouzdati u to. Svatko tko ne čini prema njegovu naučavanju, krši zabranu, jer je rečeno: 'Ne skreni ni od čega što će ti reći, ni desno ni lijevo...' Jednako je važno i ono što su primili usmenom predajom, to je usmena Tora, kao i ono što su naučili sami svojim shvaćanjem, na jedan od načina kojima se istražuje Tora, jer su zaključili da tako treba biti, kao i to što su odlučili načiniti ogradu oko Tore (kako se propisi iz Tore ne bi prekršili) i ono što je trenutak zahtijevao, a to su zabrane, uredbe i običaji. Zapovijed je poslušati sve to troje, a tko bilo što od toga krši, krši zabranu.«⁴⁸

2. Potkopavanje pravovaljanosti usmene Tore i nekoliko primjera koji pokazuju praktičnu razliku u prihvaćanju ili neprihvaćanju usmene Tore

Mišna nam govori o temeljnom neslaganju između sekti koje su postojale u vrijeme Drugoga hrama. Njihova glavna točka neslaganja bilo je pitanje važnosti usmene Tore, koja je u to doba bila vrlo omiljena u izraelskom narodu. Većina sporova koji su dolazili pred učenjake odnosila se na zakone o Hramu.⁴⁹ Što se tiče vjerovanja, pitanje slobode izbora bila je glavna točka prijepora među ovim sektama. Farizeji su vjerovali u providnost i Boga. Vjerovali su da je postupanje na ispravan ili protivan način prije svega u vlasti čovjeka, što je bilo negdje na razmeđu shvaćanja esena (providnosti kao prдавne i apsolutne) i saduceja (potpuno odbacivanje providnosti). Što se tiče eshatoloških rasprava, farizeji su vjerovali u besmrtnost duše i obavili je idejom nagrade i kazne, dok su saduceji poricali besmrtnost duše, kao i buduću nagradu i kaznu.⁵⁰

i spava; gradi se u spomen na život u kolibama u pustinji nakon izlaska iz Egipta.

⁴⁵ MT, *Hilhot šabat* 16, 18.

⁴⁶ MT, *Hilhot maahalot asurot* 2, 11; vidi i *Hilhot šehita* 5, 2.

⁴⁷ MT, *Hilhot memrim* 1, 3.

⁴⁸ MT, *Hilhot memrim* 1, 1-2 (s hebrejskoga preveo K.D.).

⁴⁹ Vidi BT, *Menahot* 65a; M. *Menahot* 10, 3; M. *Para* 3, 7.

⁵⁰ Vidi Josip Flavije *Židovski rat*, II. knj., 8, 14 Reuven Mas, Jeruzalem, 1993. (s hebrejskoga preveo K.D.); vidi i Josip Flavije *Židovske starine*, XVIII. knj., 1, 3. Mosad bijalik, Šalit, Jeruzalem, 1985. (s hebrejskoga preveo K.D.).

Kao što je spomenuto, u središtu rasprave između saduceja i farizeja nalazilo se pitanje usmene Tore.⁵¹ Taj sukob, koji trajao generacijama, završio je nestankom saduceja s povijesne pozornice. Takva situacija omogućila je daljnji razvoj usmene Tore sve dok je rabin Jehuda Hanasi nije stavio u pisani oblik. Njegovo djelo, *Mišna*, jedinstveno je po nepostojanju izravne ovisnosti o Bibliji, dok zakone razvrstava tematski, a ne prema redosljedu redaka u Tori. Neki smatraju sektu karaita⁵² izravnom sljednicom sekte saduceja. Danas postoji tek mala i vrlo stara zajednica koja se drži karaitskog pristupa. Promotrimo sada nekoliko praktičnih primjera kojima ćemo pokazati u čemu se razlikuju sljedbenici usmene Tore od onih koji je ne slijede.

2.1. Prinošenja omera⁵³

Tora zapovijeda:

»Potom, od dana po suboti, naime od dana kad ste prinijeli snop podizanjem i mahanjem, imate brojiti sedam tjedana punih. Do dana što dolazi iza sedme subote, imate brojiti pedeset dana. Tada prinesite Gospodu od novoga žita prinos« (Lev 23, 15-16).

Doba prinošenja *omera*, među središnjom židovskom strujom, farizejima, te saducejima i *bajtosima* (*boetosejima*), bilo je kamen spoticanja početkom ere drugog Hrama. Razilazili su se u vezi uloge usmene Tore: je li ona obvezujuće tumačenje pisane Tore? Korijen njihova razilaženja bio je u razumijevanju re-

⁵¹ Vidi *Židovske starine*, XIII. knj., 10, 6.

⁵² *Karaitski pokret* – osnovao je 767. godine Anan ben David, koji je potekao iz porodice vođa babilonskih Židova, a koja porijeklo vodi od kralja Davida. Ovlasti vođa babilonske dijaspore (*roš hagola*) bile su na području reprezentacije i administracije, a ne u *halahi*; *halahički* autoritet imali su vođe učilišta u Babilonu. Povijesna pozadina osnivanja karaizma bila je odbijanje *gaona*, vođa učilišta u Babilonu, da imenuju Anana vođom babilonske dijaspore. Nedostaci njegovog karaktera naveli su ih da za *roš hagola* izaberu njegovoga mlađeg brata, Hananju. Zbog toga se Anan odvojio od rabinskoga židovstva i osnovao karaita, koji slijede samo Sveto pismo, odbijajući predaju usmene Tore. Karaitstvo, njegove zapovijedi i načela, formulirao je, stotinjak godina nakon Anana, Benjamin Nahavendi (kraj 8. st. – poč. 9. st.) iz Perzije. Karaiti su se snažno razvili u *gaonsko* doba u Babilonu i Egiptu, gdje su bili pod zaštitom vlasti. Deseto i jedanaesto stoljeće bilo je zlatno doba karaitstva, a od dvanaestog stoljeća karaitski pokret počeo je slabjeti. Od karaitskog pokreta danas je preostao samo ostatak koji broji tek desetak tisuća ljudi, i svi oni žive u Izraelu. Zbog promjena koje su karaiti pokušali ustanoviti, u doba *gaona* napisana je znamenita kodifikacijska literatura. Dvije glavne ličnosti koje su polemizirale s karaitstvom bili su Rasag i Rambam, koji su većinu života proveli u Egiptu, središtu karaita na vrhuncu karaitstva. Rasag je napisao veliku polemičku literaturu protiv karaita, koja je bila »polemika njegova života«. Najvažnija polemička Rasagova knjiga je *Sefer hagaluš* (Knjiga o razotkrivenome), u kojoj je prikupio mnoge od svojih polemika, no sačuvali su se samo dijelovi. U raspravi protiv karaita vodio se željom da pokaže kako je usmena Tora nužno potrebna za objašnjavanje i razumijevanje pisane Tore. Više o karaitskom svjetonazoru vidi D. J. LASKER, *Rabbanism and Karaism. The contest for supremacy*, u: *Great schisms in Jewish history*, New York, 1981, sv. 15, 260.

⁵³ *Omer* – snop od žetve mladog ječma, u doba Hrama snop od žetve mladog ječma prinosio se na žrtvu (*korban ha-Omer*).

čenicice: »*Na dan po suboti* ima ga svećenik žrtvovati podizanjem i mahanjem« (Lev 23, 11) ili: »Potom od dana po suboti...« (Lev 23, 15). Farizeji su rečenicu protumačili u skladu s usmenom Torom: *šabat* (doslovno: dan odmora) znači blagdanski dan, a »dan nakon *šabata*« znači dan nakon prvoga blagdanskog dana. Prema tome, zapovijed žetve *omera* uvijek se odnosi na noć početkom 16. nisansa, bez obzira pada li on na radni dan ili na *šabat*.⁵⁴

Sadućeji nisu prihvatili usmenu Toru. Stoga su zaključili da se »dan nakon *šabata*« odnosi upravo na *šabat* i rastumačili da se radi o prvome *šabatu* nakon žrtve *Pesaha*, koji može pasti i nekoliko dana nakon prvog blagdanskog dana. Kako bi pojasnili farizejsku *halahu* o danu prinošenja *omera*, *Sanhedrin* se pobrinuo da obred žetve bude javan, kako bi svi znali da je farizejsko stajalište određeno kao *halaha* i da je usmena Tora istinita. Stoga su na taj obred dolazili svi Židovi iz Jeruzalema i okolice. Navedeni dijalog između žetelaca i nazočnih odvijao se da bi bilo jasno zašto se upravo tada žanje. Ako bi šesnaesti nisansa pao na *šabat*, i to je bilo uneseno u razgovor, jer je na *šabat* inače zabranjeno žeti; no kada žetva *omera* pada na *šabat*, obveza potiskuje zabranu žetve na *šabat*, budući da joj je dan izričito određen. Mišna opisuje obred žetve *omera*:

»Kako to činimo? Poslanici suda izlaze navečer nakon blagdanskog dana i vežu snopove još na zemlji, kako bi bilo jednostavnije žeti. Skupljaju se ljudi iz svih okolnih mjesta, kako bi snop bio požnjeven u nazočnosti mnoštva. Kada se smrači [žetelac] se obraća okupljenima: Sunce je zašlo. Odgovaraju: Jest.

Pita: Hoću li žeti ovim srpom? Odgovaraju: Da.

Pita: Hoću li u ovo staviti urod? Odgovaraju: Da.

Na *šabat* pita: Je li danas *šabat*? Odgovaraju: Jest.

Pita: Hoću li žeti na *šabat*? Odgovaraju: Žanji.

Svako pitanje postavlja se tri puta, a nazočni odgovaraju potvrdno. Zašto je to bilo tako [učinjeno toliko javno i naglas ponovljeno nekoliko puta]? Zbog *bajtosa* koji su govorili: Nije žetva *omera* na kraju blagdanskog dana.«⁵⁵

2.2. Paljenje vatre prije šabata za potrebe šabata

Tora zapovijeda:

»U subotu ne smijete ložiti ognja ni u jednom od svojih stanova« (Izl 35, 3).⁵⁶

Prema usmenoj Tori zabrana paljenja vatre (radi rasvjete, kuhanja ili grijanja) ne obuhvaća održavanje vatre koja je već pripremljena prije *šabata* i tako kaže *Mehilta*:

⁵⁴ MT, *Hilhot temidin umusafin* 7, 4 i 6.

⁵⁵ BT, *Menahot* 65a (s aramejskoga preveo K.D.); vidi još Majmonid objašnjenje u MT, *Hilhot temidin umusafin* 7, 11.

⁵⁶ To je Šarićev prijevod, dok hebrejski – što je izuzetno važno razumjeti – *Mehilta* veli: »Ne palite vatre u svojim naseljima na *dan šabata*.«

»Ne palite vatru u svojim naseljima na dan *šabata* (Izl 35, 3). – Zar on ne može prije početka *šabata* [zapaliti sebi svijeću] da bi imao svjetla tokom *šabata* [ili ostaviti svoje jelo u vrućoj peći] da bi imao toplu hranu tokom *šabata* [ili zapaliti vatru] da bi imao grijanje tokom *šabata*? Dođi i uči, zbog toga je rečeno: Ne palite vatre u svojim naseljima na *dan šabata*, na dan *šabata* nije ti dopušteno paliti, ali je dopušteno zapaliti prije početka *šabata* zbog *šabata*.«⁵⁷

Karaiti su također zabranili pripremanje vatre prije *šabata*, stoga karaitske žene ne pale svijeće za *šabat*, te u *šabatnoj* noći oni sjede u mraku, danju jedu hladno jelo, a u zimi nemaju grijanje. Tako je *šabat*, bez usmene Tore, za karaitite postao mračan i hladan dan pun zabrana, a ne ugodan dan, dan odmora i *kiduša*, pjesama, ukusne hrane i proučavanja Tore.

2.3. Zabrana jedenja i kuhanja mesa s mlijekom

Tora zapovijeda: »Ne kuhaj jareta u mlijeku matere njegove!« (Izl 23, 19).⁵⁸ Biblija jedino kaže da ne kuhamo mlado janje u mlijeku njegove majke, no što je s jedenjem? Možda se to odnosi samo na mlijeko njegove majke, dok mlijeko drugih životinja ne bi trebalo biti problem? Ili je možda zabranjeno samo kozje mlijeko, ali ne i kravlje mlijeko? Ili možda janje, ali ne tele ili jare? Pored toga, riječ *חלב halev* također može značiti i *loj*, a ne samo *mlijeko*, pa bi zapovijed mogla značiti: »Ne kuhaj jareta u loju njegove majke.« Ukratko, bez usmene Tore, ovo je vrlo teško razumjeti.

Prema predaji usmene Tore, ovaj zakon označava zabranu jedenja mesne i mliječne hrane zajedno. Zabrana iz Tore odnosi se na meso krupne i sitne stoke, ali ne i na perad, što znači da Tora dopušta da se meso peradi jede s mlijekom, što su zabranili rabini,⁵⁹ kako bi »sagradili ogradu oko ograde« i spriječili da tko nehotično ne prestupi zabranu iz Tore.⁶⁰

Rabinski prijevodi

Rabinski prijevodi na aramejski jezik datiraju iz vremena drugog Hrama, 4. stoljeća pr. n. e. U to je vrijeme govorni jezik u Svetoj zemlji bio aramejski, a ne hebrejski jezik, kako svjedoči Nehemija,⁶¹ stoga je nastala potreba da se Tora prevede na govorni jezik, što su poduprli i rabini.⁶² Ti su prijevodi nastali sredinom prvoga stoljeća. Dva su prijevoda nazvana po prevoditeljima:

⁵⁷ *Mehilta derabi Išmael, Vajakhel paraša 1, 5. Mehilta derabi Jišmael*; Horowitz-Rabin, 1970. (s aramejskoga preveo K.D.).

⁵⁸ Ova se zapovijed ponavlja na dva druga mjesta u Tori (Izl 34, 26 i Pnz 14, 21). Iz trostrukog ponavljanja naučili su naši učenjaci tri različite zabrane: zabrana kuhanja mesa u mlijeku, zabrana jedenja mesne i mliječne hrane kuhane zajedno, zabrana stjecanja zarade od tako pripremljenog jela (BT, *Hulin* 115b; vidi i MT, *Hilhot mamrim* 2, 9).

⁵⁹ Vidi BT, *Hulin* 113a u *Mišni*.

⁶⁰ Vidi MT, *Hilhot mamrim* 2, 9.

⁶¹ Neh 13, 24.

⁶² Vidi BT, *Megila* 3a (Steinsaltz)

a. *Targum Jonatan ben Uziel – Prijevod Jonatana sina Uzijelovog*⁶³

»Narode moj, dome Izraelov, nije ti dopušteno ni kuhati niti jesti meso i mlijeko zajedno pomiješano u jedno« (autorov prijevod s aramejskog).⁶⁴

Kao što prijevod kaže, zabrana se odnosi i na kuhanje i na jedenje.

b. *Targum Onkelos – Onkelosov prijevod*⁶⁵

»Nećeš jesti mesa s mlijekom« (autorov prijevod s aramejskog).⁶⁶

Prema Onkelosu zabrana se odnosi na jedenje, no u tradicionalnom tumačenju ove rečenice među navedenim prevoditeljima nema razlike jer su oba prevoditelja dobila rabinsku podršku⁶⁷ (rabina Akive, rabina Eliezera i rabina Jehošue) koja je bila jedinstvena oko tumačenja ove rečenice. Ipak razlika u prijevodu leži u tome što je prijevod *Jonatana sina Uzijelovog* egzegetski prijevod Tore na aramejski, stoga je on slobodno dodao riječ *jesti*, što je pridonijelo cjelovitom tumačenju teksta, dok je Onkelosov prijevod doslovni prijevod Tore na aramejski, gdje je sloboda prevoditelja ograničena, no on je ipak preveo jedenje umjesto kuhanje, želeći reći da je i jedenje zabranjeno.

Karaiti su tekst protumačili bez usmene Tore i naravno drugačije. Kao prvo, da je ovdje riječ samo o sitnoj stoci jer piše kozle, te da zabrana da se ne smije kuhati mlado jare u mlijeku njegove majke nema veze s mlijekom niti mesom već s okrutnosti prema životinjama, pa stoga oni načelno dopuštaju miješanje i jedenje mesnog i mliječnog.

Majmonid u svojoj knjizi govori o idolopokloničkoj pozadini ove zabrane. Evo kako glase njegove riječi:

»Meso kuhano u mlijeku nedvojbeno je teška hrana i čini nas prezasićenima; no ja smatram da je najvjerojatnije zabranjeno i zbog toga što je na neki način povezano s idolopoklonstvom, što je vjerojatno činilo dio obreda ili se koristilo na neke praznike nezabožaca. Našao sam podršku takvom gledištu u okolnostima da Zakon još dva puta nakon zapovijedi dane u vezi blagdane spominje zabranu: 'Tri puta u godini svako će muško doći pred Gospoda Boga' (Izl 23, 17), kao da kaže: 'Kada dođeš preda me na svoje blagdane, ne kuhaj hranu svoju onako kako to pogani čine.' Ovo ja smatram najboljim razlogom za zabranu: no koliko sam vidio u knjigama sabejskih obreda, o ovom običaju ništa nije spomenuto.«⁶⁸

Zanimljivo je da je prijevod na grčki jezik (Septuaginta) preveo to: ne *kuhaj/ donosi* kozleta u mlijeku majke njegove.⁶⁹

⁶³ O prijevodu Jonatana sina Uzijelovog vidi DaDon, *Židovstvo...*, 511-512.

⁶⁴ Izl 23, 19, *Targum Jonatan* u vezi Tore, izdanje Wertheimer, Jerusalem, 1997. (s aramejskoga preveo K.D.).

⁶⁵ O *Onkelosovom prijevodu* vidi DaDon, *Židovstvo...*, 511.

⁶⁶ Izl 23, 19, Taj edition, Jerusalem, 1993. (s aramejskoga preveo K.D.).

⁶⁷ Vidi BT, *Megila* 3a.

⁶⁸ *More Nevuhim* III, 48.

⁶⁹ U Iz 34, 26 piše *donijeti*, dok u Izl 23, 19 i Pnz 14, 21 piše *kuhati*.

2.4. *Arbaa minim* – Četiri biljke⁷⁰

Tora zapovijeda:

»Na prvi dan imate donijeti sebi najljepših plodova, mladica palmovih i grana s gusto lisnatih stabala i potočnih vrba i radovati se pred Gospodom, Bogom svojim, sedam dana« (Lev 23, 40).

Arbaa minim su pravi primjer neraskidive veze između pisane i usmene Tore. Bez usmene Tore ne bi se moglo točno znati što su *arbaa minim*. Nije objašnjena *kakvoća*, koji je to plod »voća s lijepog drveta«? Čak i kada znamo da je to citrus, u porodici citrusa postoji više vrsta, poput naranče, limuna, i drugih. Isto je i s drugim trima vrstama bilja u *arbaa minim*.

Majmonid, temeljeći to na Talmudu,⁷¹ tumači da se »grana palmovih«, kako to koristi Tora, odnosi na grane palme datulje, *lulav* (nerazvijeni palmin list),⁷² »plod prekrasnog drveta« spomenut u Tori je limeta, *etrog*,⁷³ »grane osutog drveta« odnose se na mirtu, *hadas*.⁷⁴ Pojam »potočnih vrba« ne podrazumijeva bilo koju biljku koja raste uz potok, već posebne vrste vrbe, *arava*.⁷⁵ Prema toj zapovjedio *arbaa minim* potrebno je da *etrog* bude jedan, *lulav* jedan, *hadasim* (grančice mirte) tri, a *aravot* (vrbine grane) dvije.⁷⁶ O ispravnosti *arbaa minim*, te kako moliti s njima postoje mnogi propisi,⁷⁷ i sve je to dio tradicije »*halahe* Mojsiju na Sinaju« i nije izričito navedeno u pisanoj Tori.

2.5. Kalendar

Karaitski kalendar različit je od židovskog jer ne sadrži dodatni mjesec⁷⁸ kojega je u četvrtome stoljeću ustanovio Hilel Drugi, a u skladu s *halahom* Mojsiju na Sinaju, već se zasniva samo na mjesečevim mijenama, zbog čega dolazi do velikih razlika u kalendarima. Tako, primjerice, *Pesah* i u njih pada na petnaesti *nisana*, kako je rečeno u Tori, no oni se ne drže mnogih propisa, kao što je prodaja *hameca*,⁷⁹ čitanje *Hagade* u noći *sedera*, četiri čaše vina,⁸⁰ i drugih. Razlika kod brojanja *omera* između onih koji slijede usmenu Toru i onih koji je ne slijede, dovodi do razlike i u datumu održavanja blagdana *Šavuota*, koji pada

⁷⁰ *Arbaa minim* – hebr.: četiri vrste; četiri vrste biljaka koje rastu u Izraelu i nad kojima se na blagdan *Sukot* ima blagosloviti: *etrog* (limeta), *lulav* (palma), *hadas* (mirta) i *arava* (vrba).

⁷¹ BT, *Suka* 35a (Steinsaltz).

⁷² MT, *Hilhot šofar vesuka velulav* 7, 1.

⁷³ MT, *Hilhot šofar vesuka velulav* 7, 2.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ MT, *Hilhot šofar vesuka velulav* 7, 3.

⁷⁶ MT, *Hilhot šofar vesuka velulav* 7, 7.

⁷⁷ Vidi u MT, *Hilhot šofar vesuka velulav* cijelo 7. poglavlje.

⁷⁸ Usp. DaDon, *Židovstvo...*, 47-48.

⁷⁹ Usp. isto, 172.

⁸⁰ Usp. isto, 178.

na pedeseti dan od početka brojanja *omera*. Prema karaitima, on uvijek pada u nedjelju, jer i brojanje počinje u nedjelju, dan nakon *šabata*. Karaiti slave *Roš hašanu*, židovsku Novu godinu samo jedan dan, a ne dva, te ne pušu u *šofar*, jer »dan trubljenja« (Br 29,1) ne tumače kao dan trubljenja u *šofar*, već kao dan uzvika, pošto riječ *terua* znači *jak zvuk* koji može dolaziti iz grla ili iz trube. *Jom kipur* i *Sukot* karaiti ne slave u iste dane kao Židovi koji slijede rabinski nauk. Zapovijedi o četiri vrste bilja, slavljenje dana *Hošana raba* i udaranje vrbom o pod nisu običaji karaita.

2.6. Nestanak zapovijedi

Zbog toga što im manjka usmena Tora karaiti nisu imali mnoge zapovijedi, kao što su npr. *tefilin*⁸¹ i *mezuza*⁸² jer se oni u Tori ne pojavljuju doslovno. Zbog toga su oni ukinuli i blagdane koji se ne pojavljuju u Tori: *Hanuku*,⁸³ *Tu bišvat*,⁸⁴ *Purim* i *Taanit Ester*.⁸⁵

3. Rasprava

3.1. Osnova pretpostavke da postoji usmeni zakon

Rabin Jehuda Halevi objašnjava kako je nužno da je pisana Tora bila dana Mojsiju zajedno s usmenim tumačenjem. Postoje mnoge zapovijedi u Tori koje su zapisane općenito i jezgrovito, bez detalja kako ih ispuniti. Bez komentara uz njih ne možemo biti sigurni kako ih držati. Na primjer, za *šabat* Tora zapovijeda: »Svaki neka ostane na svom *mjestu*, i neka nitko ne odlazi sa svog *mjesta* u sedmi dan« (Izl 16, 29).⁸⁶ Da nije dano tumačenje ove zapovijedi bilo bi nemoguće znati što označava *mjesto*: »Je li to vlastita kuća, vlastiti stan, vlastite prostorije ukoliko netko posjeduje više stanova, vlastito susjedstvo, vlastita četvrt ili vlastiti grad? Jer naziv *mjesto* je uobičajen za sve navedeno, pa i za više od toga.«⁸⁷ Ako ćemo smatrati da svatko ima pravo tumačiti pisanu Toru na svoj način

⁸¹ Usp. *isto*, 384-390.

⁸² Usp. *isto*, 317; *mezuza* – dovratak; svitak pergamene s ispisana dva odsječka iz Tore, pričvršćen prema propisu iz Tore na dovratnike vrata židovskih prostorija u kojima se boravi. Karaiti na vrata stavljaju pergament s Deset zapovijedi umjesto teksta iz Pnz 6, 4-9 i 11, 13-21.

⁸³ Usp. *isto*, 110-123.

⁸⁴ Usp. *isto*, 131-138.

⁸⁵ Usp. *isto*, 154-161.

⁸⁶ Autorov prijevod, jer izdanja biblijskih prijevoda Kršćanske sadašnjosti i Ivana Šarića nisu riječ *מקום* – preveli kao *mjesto*, nego kao *stan*, odnosno *kuće*.

⁸⁷ Kuzari III, 35, Even Shmuel, Tel Aviv, 1944, 125.

»velika će se šteta nanijeti narodu zbog raznolikih mišljenja, jer će se tada narod podijeliti u sekte u kojima će svatko imati svoju vlastitu metodu i ta će podjela poništiti nacionalno jedinstvo i biti temeljem da se odstupi od pravila ‘jednak zakon i jednako pravo...’ (Br 15, 16), budući da deset ljudi može doći u jednu kuću i imati deset različitih mišljenja.«⁸⁸

3.2. Zbog čega nije čitava Tora dana napismeno, već je jedan njen dio dan usmeno?

Naši izvori ne daju jasno objašnjenje zašto je dio Tore dan usmeno. Možemo pretpostaviti da je Bog dao Toru na taj način zbog toga da bi ljudi imali slobodu prilagoditi sitne pojedinosti zakona, koje nisu napisane u Tori, a da se ne nanese šteta Tori u cjelini. Svrha toga je da Tora ostane živa kroz generacije, pa davanjem učenjacima prava da tumače Sveto pismo na način kako ga oni razumiju, možemo razumjeti neprolaznost Tore. Na taj način Tora će živjeti i razvijati se s narodom i u tome je njezina neprolaznost.

Prema tom tumačenju, moguće je da će se sadržaj usmene Tore mijenjati tijekom generacija. Izvrstan primjer toga da su čak i učenjaci vidjeli razliku između svog i Mojsijeva učenja Tore te preuzeli na sebe pravo da usvoje novi zakon, jest legenda o tome kako Mojsije nije mogao razumjeti učenja rabina Akive:

»Rabin Juda reče u ime Raba: Kada se Mojsije uspeo u visine našao je Svetog, da je blagoslovljen, kako namješta ukrasne krune na slova.⁸⁹ Reče Mojsije: ‘Gospodaru svijeta, tko podupire tvoju ruku?’ On reče: ‘Ustat će čovjek, na kraju mnogih naraštaja, po imenu Akiba sin Josefov, koji će na svaku crticu tumačiti gomile i gomile zakona.’ ‘Gospodaru svijeta’, reče Mojsije, ‘dopusti mi da ga vidim.’ On mu odvrati: ‘Vrati se natrag.’ Mojsije ode i sjede straga iza osam redova [i slušaše rasprave o zakonu]. Budući da nije bio u stanju pratiti njihovu raspravu, osjećao se nelagodno, no kada su došli do stanovite teme i učenici su rekli nastavniku: ‘Odakle to znaš?’, a on im odgovorio: ‘To je zakon kojega je Mojsije dobio na Sinaju’ – to ga je umirilo.«⁹⁰

Dakle, način proučavanja rabina Akive razlikovao se od onoga poznatog Mojsiju. Razlikovao se toliko da ga niti sam Mojsije nije mogao razumjeti. Uz to, rabin Akiva je dobio potpuno pravo da tumači nove zakone, budući da je svoje nove zakone vezao uz Mojsijevu Toru. Mojsije nije razumio učenje rabina Akive jer je ono bilo u uznapredovaloj fazi razvoja, nevezano na izvor. Ipak, teorija rabina Akive u skladu je s židovskim idealom jer je Bog unaprijed dopustio nova tumačenja svim učenjacima u budućim naraštajima. Pored toga, usprkos različitosti dvaju učenja, rabin Akiva je sebe smatrao Mojsijevim učenikom, njegovim sljedbenikom – i to je Mojsija umirilo.

⁸⁸ Kuzari III, 49, 134.

⁸⁹ Ovo su *tagim* – tri mala poteza napisana povrh slova, vidi DaDon, *Židovstvo...*, 488.

⁹⁰ BT, *Menahot* 29b (s aramejskoga preveo K.D.).

Majmonidove riječi u *Vodiču za zbunjene* velika su podrška ovakvom pristupu, jer po njegovu mišljenju, pojedinosti zapovijedi nisu važne same po sebi i često su proizvoljne. Njihov je glavni cilj da »pročiste ljude«, da ljude poduče da se povinuju zakonu. Savršenstvo i neprolaznost Tore ne kvari se time što su neke pojedinosti određene slijedom okolnosti i od vremena do vremena se mijenjaju, odnosno Majmonidovim riječima:

»Je li Bogu doista važno ako jedan kolje životinju s (prednje strane) vrata ili sa stražnje strane vrata (zatiljka)? Naime, zapovijed nije dana za drugo nego da očisti narod...⁹¹ sve zapovijedi doista imaju svoj razlog, pa i ova zapovijed mora imati svoj probitak. Što se tiče njihovih pojedinosti rečeno je da su one dane zbog same zapovijedi. Primjer toga je klanje životinje – mi to činimo jer je nužno na najbolji je način iskoristiti za prehranu... no to da se mora klati na vratu, a ne sa stražnje strane vrata... to i tome slične pojedinosti trebaju pročistiti narod.«⁹²

Tako vidimo da je učenjacima dana vlast da pojedinosti Tore određuju u skladu s okolnostima, pa čak i da ih mijenjaju. Očigledno, to je razlog zašto ih Bog nije uglavio u pisanu Toru. Međutim, realnost se promijenila stavljanjem usmene Tore u pisanu formu prije otprilike dvije tisuće godina, što je učenjacima uskratilo mogućnost da koriste svoje pravo. Velika potpora takvom pristupu može se pronaći u sljedećoj talmudskoj priči:

»To je Ahnajevo ognjište.⁹³ Što je Ahnaj? Rabin Jehuda u ime Samuela kaže: 'Okruglo ognjište u obliku zmije', a većina učenjaka ga je proglasila obredno nečistim. Toga je dana rabin Eliezer naveo sve moguće dokaze zašto je to ognjište obredno čisto, no učenjaci se nisu složili. Rabin Eliezer im je rekao: 'Ako je *halaha* prema meni, ovo drvo rogača će to dokazati.' Drvo rogača je sebe iščupalo iz korijena i pomaknulo se za pedesetak metara, a neki kažu i dvjestotinjak metara. Učenjaci su mu odgovorili: 'Ne dokazujemo uz pomoć rogača.' Opet će rabin Eliezer: 'Ako je *halaha* prema meni, struja vode će to dokazati.' Voda je potekla uzvodno. Rabini su mu rekli: 'Ne dokazujemo strujom vode.' Opet će rabin Eliezer: 'Ako je *halaha* prema meni, zidovi učilišta će to dokazati.' Zidovi učilišta su se počeli naginjati. Izgrdio ih je rabin Jehošua, govoreći: 'Ako se studenti učenjaka međusobno prepiru, što se vi miješate?' Zidovi nisu pali, iz poštovanja prema rabinu Jehošui, ali se nisu niti uspravili, iz poštovanja prema rabinu Eliezeru (tako još uvijek stoje ukoso). Opet će rabin Eliezer: 'Ako je *halaha* prema meni, Nebo će to dokazati.' Začuo se glas koji reče: 'Zašto se prepirete s rabinom Eliezerom, kad je *halaha* uvijek prema onome što on kaže?' Rabin Jehošua je ustao i rekao: 'Nije na nebu.' (Pnz 30, 12).«⁹⁴

⁹¹ Vidi *Midraš Berešit Raba* 44, 1. Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilnusa, 1878.).

⁹² *More Nevuhim* III, 26 (s hebrejskoga preveo K.D.).

⁹³ Dogodila se halahička prepirka između većine rabina i rabina Eliezera ben Horkinasa, koji je zastupao svoje mišljenje. Halahičko je pitanje bilo u vezi sa zemljanim kućnim ognjištem u obliku zmije (kolutovi poslagani jedan iznad drugog): ima li ono status posude, u kojem slučaju, kako su mislili rabini, postaje obredno nečisto kada u toj kući netko umre, ili ima status predmeta sjedinjenog s podom, pa ne postaje obredno nečisto, kao što ni zidovi kuće to ne postaju, te ga se smije koristiti i nakon smrti ukućana, kako je mislio rabin Eliezer.

⁹⁴ BT, *Bava mecia* 59b (Vilne) (s aramejskoga preveo K.D.).

Rabin Eliezer poznat je po tome što je ustvrdio da »on nikada nije rekao nešto što nije čuo od svog rabina«. ⁹⁵ Rabin Johanan sin Zakajev bio je rabin rabina Eliezera. On je posvjedočio i pohvalio svog učenika rabina Eliezera da je »zabetonirana cisterna koja ne propušta ni kapi«. ⁹⁶ Na početku ove priče rabin Eliezer nastoji dokazati svoje stajalište *halahičkim* dokazima: »Toga je dana rabin Eliezer naveo sve moguće dokaze zašto je to ognjište obredno čisto...«, a onda, kada je vidio da se ostali »učenjaci nisu složili«, pokušao je upotrijebiti metafizičke dokaze da pokaže da je *halaha* onako kako je on rekao. No svi učenjaci, pod vodstvom rabina Jehošue, nisu spremni to priznati jer »ona [Tora] nije na nebu« (Pnz 30, 12). Drugim riječima, od dana kada je Tora sišla sa Sinaja, halahički je autoritet premješten na Zemlju i do razumijevanja Tore ne dolazi se obraćanjem davatelju Tore, već se to postiže postupkom zajedničkog tumačenja prilikom intelektualnog učenja čovjeka. Tora je već propisala stalno halahičko pravilo o tome: אחר רבים להטות – *Prikloniti se većini* (Izl 23, 2), to jest, mišljenje većine je odlučujuće. To nije tek načelna akademska rasprava, već je zbiljska i vezana je uz temeljna načela židovstva. Dokaz toga je žestoka reakcija učenjaka:

»Na dan prepirke donijeli su sve stvari koje je rabin Eliezer proglasio obredno čistima i spalili ih na vatri. Sastao se *Sanhedrin* i odlučio izopćiti rabina Eliezera jer nije prihvatio mišljenje većine učenjaka.« ⁹⁷

Učenjaci su iskazali odlučno suprotstavljanje viđenju rabina Eliezera zbog toga jer je to bila prijetnja halahičkoj raspravi, kako na teorijskoj ravni – učenju Tore, tako i na praktičnoj razini – presuđivanju prema zakonu. Praktičnim rječnikom, pristup rabina Eliezera oduzima učenjacima autoritet da se adekvatno pozabave aktualnim problemima, budući da bi bez interpretativnog i egzegetskog mehanizma bilo nemoguće dobiti prihvatljiva rješenja za nove probleme. Kako je Bog odgovorio na postupak učenjaka?

»Rabin Natan sreó je proroka Iliju i upitao ga: 'Što je učinio Sveti, blagoslovljen neka je, kada su se prepirali učenjaci?' Prorok Ilija mu odgovori: 'Nasmiješio se i rekao: 'Pobijedili su me sinovi moji, pobijedili su me sinovi moji.'« ⁹⁸

Prema toj priči Bog sa zadovoljstvom prihvaća odluku rabina Jehošue. ⁹⁹ Drugim riječima, on se slaže s tim da je temelj zakona metoda intelektualne rasprave, a ne metafizička intervencija.

Drugi pristup potrebi da uz pisanu postoji i usmena Tora je to što usmena Tora ima prednost da nije zapisana, nije ograničena. Stoga je bezgranična, po-

⁹⁵ *Tosefta Jevamot* 3, 4. Lieberman, New York, 1965-1988.

⁹⁶ M. Izreke Otaca 2, 9.

⁹⁷ BT, *Bava mecia* 59b

⁹⁸ *Isto* (s aramejskoga preveo K.D.).

⁹⁹ Prema nastavku talmudske priče čini se da se Bog doista slaže s postupkom rabina Jehošue, međutim, donekle se ne slaže s oštrom reakcijom učenjaka prema rabinu Eliezeru.

put Stvoritelja koji ju je dao. Ona obuhvaća sve ono što su, tijekom naraštaja, Židovi trebali obnoviti – sve to je već bilo dano Mojsiju. Riječima *midraša*.¹⁰⁰

»Rekao je rabin Jehošua sin Levijev... Da te pouči da su Biblija i *Mišna, halahe, tosefte* (dodaci) i pripovijesti i ono što će učenjak Tore kasnije poučavati, već postojali i bili dani kao *halaha* Mojsiju sa Sinaja.«¹⁰¹

Ovo objašnjava i golem opseg usmene Tore u usporedbi s pisanom. Pisana Tora je potrebna kako bi postojao oslonac za usmenu Toru, koja iz nje proizlazi. Da nema nikakvog teksta, ne bismo se imali na što osloniti. Napisani tekst gotovo uvijek sobom povlači različita tumačenja koja mogu dovesti do razlika između suprotstavljenih skupina, dok je tekst koji se usmeno prenosi jasan, što sprječava nejasnoće u prenošenju s učitelja na učenika i s oca na sina. Pravni tekst stvara i mnoge probleme potrebom za tumačenjem u skladu s raznolikom i promjenjivom stvarnošću, dok je usmeni tekst prilagodljiviji i bolje odgovara promjenjivoj stvarnosti i svim mogućim okolnostima.

3.3. Očuvanje nepovredivosti usmene tradicije

Predaja, kada se iznosi usmeno, u usporedbi s predajom koja se iznosi u pisanom obliku, nosi sobom značajnu mogućnost iskrivljenja tradicije koja se prenosi. Što su učenjaci poduzeli u vezi toga da osiguraju vjerodostojnost prenošenja od generacije do generacije i rješavanja dvojbi, ukoliko se pojave? U svom uvodu u *Mišne Tora*, Majmonid se potrudio do pojedinosti napisati lanac prenošenja usmene Tore, od Mojsija, koji je dobio Toru na Sinaju, do Ravine i Rav Ašija, uređivača babilonskog Talmuda. Taj lanac obuhvaća četrdeset¹⁰² generacija prenošenja; svaka karika tog lanca sastoji se od vođa naroda, njihovih proroka i učenjaka. Na taj način Majmonid želi ojačati vjerodostojnost tog prenošenja sve do ove generacije u kojoj su učenjaci uvidjeli da bi, ukoliko se to ne zapiše, moglo biti zaboravljeno ili značajno okrnjeno. Prema Majmonidu, riječi koje se prenose iz naraštaja u naraštaj ne izazivaju neslaganje i »kada god u vezi nečega dođe do razlika u mišljenju, to pokazuje da to Mojsije, naš učitelj, nije prihvatio u tradiciju.«¹⁰³

Prema Majmonidu, učenjaci se u lancu prenošenja nisu oslanjali samo na pamćenje, već su sebi zapisivali glavne stavke onoga što su čuli od svojih rabina:

¹⁰⁰ *Midraš* – tumačenje; komentari Tore; dvije su vrste m.: *agadički* (pripovjedački) i *halahički* (propisujući); prikupljeni u zbirkama.

¹⁰¹ *Midraš, Kohelet raba* 1, 2. Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilnusa, 1878.).

¹⁰² Za detaljan popis niza predaje usmene Tore usp. DaDon, *Židovstvo...*, 493.

¹⁰³ MT, *Hilhot Mamrim* 1, 3. Nadalje, Majmonid, u svom uvodu na njegov komentar *Mišne*, snažno osuđuje one koji misle da je moguća pogreška u predaji. S druge strane, u talmudskoj enciklopediji možemo vidjeti da postoji mnogo primjera neslaganja u riječima koje su bile dane Mojsiju, vidi *Enciklopedija Talmudit »Halaha le Moše misinaj«*, sv. IX, st. 365.

»Od dana Mojsija, našeg učitelja, pa do Rabenu Hakadoš,¹⁰⁴ nitko nije sročio tekst s ciljem da javno podučava Usmeni zakon. Umjesto toga, u svakom bi naraštaju predsjednik suda ili prorok te generacije za sebe pisao bilješke učenja koja je stekao od svojih podučavatelja, pa ih usmeno podučavao u javnosti. Isto tako, u skladu sa svojim vlastitim mogućnostima, svaki bi pojedinac sebi pisao bilješke onoga što je čuo u vezi tumačenja Tore, njezinih zakona, novih ideja koje su izveli u svakom naraštaju u vezi zakona koji se nisu prenosili usmenom tradicijom, već su do njih dolazili koristeći se jednim od trinaest principa biblijske egzegeze te bili prihvaćeni od visokog suda.«¹⁰⁵

Uza sve to, učenjaci su prepoznali da taj način ne jamči nepovredivost prenošenja sadržaja, te da stvari mogu poći po zlu i to može biti zaboravljeno, što se u stvarnosti i dogodilo,¹⁰⁶ kao što se promijenila i intelektualna razina. Zbog toga su morali donijeti pravilo da se slijedi mišljenje većine – mehanizam koji ne garantira točnost izvornika.

Idući članak pokazuje da zapravo postoji mehanizam koji može jamčiti ponovno vraćanje zaboravljenih zakona. No ispostavilo se da, prema Tori, nitko nema pravo koristiti ga:

»Rabin Juda izvijesti u ime Samuela: ‘Tri tisuće tradicijskih zakona bješe zaboravljeno u vrijeme oplakivanja Mojsija.’ Rekoše Jošui: ‘Pitaj’;¹⁰⁷ on odvrati: ‘Nije na nebu’ (Pnz 30, 12). Oni [Izraelci] rekoše Samuelu: ‘Pitaj’; on odvrati: [Pismo veli:] ‘Ovo su zapovijedi’ (Br 36, 13), nagovještavajući da [od objave ovih zapovijedi] niti jedan prorok sada nema pravo donijeti bilo što novo.«¹⁰⁸

Zato sinovi Izraelovi nisu dobili dopuštenje da koriste nadnaravne izvore kako bi povratili izgubljeno ili pravila da natrag vrata zakone.

Kao što smo vidjeli, važeći mehanizam prenošenja usmene Tore nije jamčio sveobuhvatno sprečavanje iskrivljavanja u prenošenju sadržaja, stoga je od vremena davanja Tore pa do dana kada je usmena Tora bila zapisana, postojao drugi mehanizam, kojeg je autorizirala Tora i kojeg je prihvatio čitav Izrael, a čija je funkcija bila da donese odluku kako postupiti u slučaju dvojbe. Taj mehanizam je Veliki sud, čije je sjedište kasnije bilo u *Liškat Hagazit (Odaji od klesanog kamena)* odmah do Hrama. Ovaj mehanizam Majmonid opisuje:

»Što se tiče stvari do kojih se dođe logičkom analizom, na njih se primjenjuje sljedeće načelo. Ako se čitavo tijelo Vrhovnog *Sanhedina* složi s njima, njihova je suglasnost obvezujuća. Ako dođe do neslaganja u mišljenjima, slijedimo većinu i odluku donosimo prema većini... Dok je zasjedao Vrhovni *Sanhedrin*,

¹⁰⁴ Rabenu Hakadoš (naš sveti učitelj), Rabi ili rabi Jehuda Hanasi (120.-220.) – Pripadnik posljednjeg naraštaja *tanaita*, sedmi naraštaj od Hilela Starijeg, potjecao je od kralja Davida. Poticao je duhovno stvaralaštvo židovskih učenjaka vlastitom teškom zadaćom: zapisivanjem i uređivanjem usmene Tore – *Mišne*, prvog i najvažnijeg književno-halahičkog djela nakon Biblije (v. i DaDon, *Židovstvo...*, 711).

¹⁰⁵ Uvod u MT (s hebrejskoga preveo K.D.)

¹⁰⁶ Vidi BT, *Temura* 15b, 16a (Vilne).

¹⁰⁷ Upitajte kroz Duha svetog, da nas ponovo nauči zaboravljene zakone.

¹⁰⁸ BT, *Temura* 16a (s aramejskoga preveo K.D.).

kod židovskog naroda nikada nije bilo dugotrajnog neslaganja u mišljenjima. Umjesto toga, kada bi se na umu nekog Židova pojavila dvojba u vezi bilo kojeg zakona, on bi postavio pitanje sudu u svom gradu... Ako bi oni znali, odgovorili bi mu, a ako ne bi znali, svi bi došli pred Odaje od klesanog kamena, pred Vrhovni *Sanhedrin* i iznijeli pitanje. Ako bi stvar koju nitko drugi nije uspio razriješiti bila poznata Vrhovnom *Sanhedrinu* – bilo kao dio usmene tradicije ili zbog toga što bi bila izvedena putem načela egzegeze – oni bi odmah iznijeli odluku. Ako li, međutim, odluka ne bi bila jasna Vrhovnom *Sanhedrinu*, oni bi tada promišljali o toj stvari i debatirali o njoj ovako i onako, sve dok ne bi došli do jednake odluke ili dok ne bi pristupili glasanju. U takvim situacijama, oni bi slijedili većinu i tada rekli svima koji su pitali: 'Ovo je *halaha*.' Svi ispitivači bi se potom udaljili. Nakon što je Vrhovni *Sanhedrin* bio dokinut, među Židovima su se razlike u mišljenjima množile. Jedan bi odredio da je neka stvar nečista i podupro svoju odluku logikom, a drugi bi odredio da je čista i također podupro svoju odluku logikom. Jedan bi odredio da je neka stvar zabranjena, a drugi bi odredio da je dopuštena.«¹⁰⁹

3.4. Što se nalazi u pozadini odluke da se zapiše usmena Tora?

Učenjaci su iz Tore naučili da je zabranjeno zapisivati usmenu tradiciju, a razlog nije bio njezina manja vrijednost, nego upravo suprotno – do matičnog je saveza između Izraela i Boga došlo zbog usmene Tore:

»Rabin Juda sin Nahmanija, glasnogovornika rabina Šimuna, sina Lakiševog raspravljao je na sljedeći način: Pisano je: 'Napiši ove riječi' (Izl 34, 27), a pisano je: 'Jer prema ustima tih riječi.' 'Što nam to znači? – To znači: Za riječi koje su napisane nemaš slobode govoriti ih napamet, a za riječi prenesene usmenim putem nisi slobodan govoriti ih čitajući. U školi rabina Išmaela podučavalo se: [Pisano je] Ovo: ove možeš zapisati, ali ne smiješ zapisati *halahot* (usmena Tora). Rabin Johanan reče: Bog učini savez s Izraelom samo zbog onoga što je bilo preneseno usmeno, kao što je rečeno: 'Jer sam po ustima riječi ovih učinio zavjet s tobom i s Izraelom.'« (Izl 34, 27).¹¹⁰

No ipak, kao što znamo, usmena Tora bila je zapisana u vrijeme Talmuda. Naši su učenjaci našli opravdanje u tome da bi se, ukoliko ona ne bi bila zapisana, dogodilo veće zlo:

»Možda je ovaj slučaj drugačiji zbog novog tumačenja. Jer su rabin Johanan i Reš Lakiš za proučavanje koristili knjigu *Hagade*¹¹¹ na *šabat* i [taj svoj postupak] objasnili na ovaj način: [Pismo kaže:] Vrijeme je da Gospod djeluje, jer zakon

¹⁰⁹ MT, *Hilhot Mamrim* 1, 5, 7-8 (s hebrejskoga preveo K.D.).

¹¹⁰ BT, *Gitin* 60b, vidi i BT, *Temura* 14b (s aramejskoga preveo K.D.).

¹¹¹ Da *hagade* ne bi bile zaboravljene, literatura *hagadske* homiletike (aramijski: *pripovijetka*) – dio židovske književnosti koji nije *halaha* (zakon) – sadrži moralne poruke, pravilno ponašanje, pripovijetke o zgodama naših rabina, alegorije i poslovice (vidi više u: DaDon, *Židovstvo...*, 504).

tvoj ovi oboriše (Ps 119, 126),¹¹² objašnjavajući to ovako: Bolje da jedno slovo Tore bude iščupano nego da se zaboravi čitava Tora.«¹¹³

Majmonid tumači razloge koji su naveli Rabenu Hakadoš i njegov sud da stave usmenu Toru u pisani oblik:

»Zašto je Rabenu Hakadoš učinio [takvu novotariju] umjesto da je zadržao *status quo*? Zato što je vidio da je učenika sve manje, da je novih poteškoća sve više, da se Rimsko Carstvo (budući da je Rimsko Carstvo sustavno nastojalo potisnuti učenje Tore u svim zemljama koje su bile pod njihovom upravom) širi svijetom i postaje sve moćnije, a židovski narod luta i biva raspršen do nakraj svijeta. [Stoga je] on sačinio jedan tekst koje će biti dostupan svakome, tako da se može brzo učiti i da ne bude zaboravljen. Za njegova života, on i njegov sud podučili su *Mišni* gomilu naroda.«¹¹⁴

Majmonid nije uspostavio trajnu zabranu zapisivanja usmene Tore i takva zabrana nije spomenuta u njegovoj *Knjizi zapovijedi*, u kojoj navodi svih 613 zapovijedi, niti u *Mišne Tora*, njegovoj kodifikaciji židovskog zakona. Prema Majmonidu, postojao je običaj da se zapisuje usmena tradicija, no to je bilo zapisano samo za osobnu uporabu. Zapravo, usmena Tora nije službeno imala nikakvu obvezujuću ulogu kod naroda Izraela, sve dok Rabenu Hakadoš nije prikupio svu usmenu tradiciju u knjigu koja se kasnije proširila među čitavim židovskim narodom. Iz Majmonidovih riječi u *Vodiču za zbunjene* možemo razumjeti da zapravo nije bilo potrebe da se zapisuje jer svako je pitanje bilo izneseno pred sud u Jeruzalemu. Nakon razaranja i uklanjanja *Sanhedina* postalo je nužno imati taj izvor informacija dostupan svakome – to je navelo Rabenu Hakadoš da napiše *Mišnu*, a ovako glase Majmonidove riječi:

»Čak i usmeni zakon, kao što ti je dobro poznato, nije prvobitno bio namijenjen da bude zapisan, u skladu s pravilom koje naš narod općenito poštuje: 'Stvari koje sam ti iznio usmeno, ne smiješ prenositi drugima napisane.'¹¹⁵ S obzirom na Zakon, ovo je pravilo bilo vrlo povoljno; jer mada je ostalo na snazi, otklanjalo je zla koja su se događala jedno za drugim, veliku razliku u mišljenjima, kolebanja oko značenja pisanih riječi, pogreške kod pisanja, nesloge među ljudima, stvaranje novih sekti, i pomućena gledišta o praktičnim temama. Tradicionalno je podučavanje, zapravo, prema riječima Zakona bilo povjereno Velikom sudu, kao što smo to već bili naveli u našim djelima¹¹⁶ o Talmudu.«¹¹⁷

Rabin Josef Albo tumači da je usmeni zakon nužan, budući da se bez njega ne može razumjeti pisana Tora. U svom djelu on također daje još jedan razlog zašto je bilo važno da usmena tradicija ne bude zapisana:

¹¹² Prijevod Lujo Bakotić.

¹¹³ BT, *Temura* 14b (s aramejskoga preveo K.D.).

¹¹⁴ Uvod u MT (s hebrejskoga preveo K.D.).

¹¹⁵ BT, *Gitin* 60b, vidi i BT, *Temura* 14b.

¹¹⁶ Tu Majmonid vjerojatno misli među ostalim na svoje djelo MT, *Hilhot Mamrim* 1.

¹¹⁷ *More Nevuhim* I, 71 (s hebrejskoga preveo K.D.).

»Jasno je da pisana Tora ne može biti potpuna ako nije zajedno sa svojim usmenim tumačenjem, što se naziva usmena Tora. I zato su učenjaci rekli: 'Bog učini savez s Izraelom samo zbog onoga što je preneseno usmeno.'¹¹⁸ Budući da se razumijevanje pisane Tore može postići jedino uz usmenu Toru. Nadalje, nemoguće je da će pisana Tora biti potpuna za sva vremena, jer pojedinosti se neprestano mijenjaju i nemoguće je u knjigu uključiti sve posljedice, stoga je Mojsije na gori Sinaj dobio općenite stvari na koje se pisana Tora ukratko osvrće, tako da učenjaci mogu donijeti zaključke i proizvesti zakone u svakom naraštaju.«¹¹⁹

Prema rabinu Albi zapisivanje ograničava mogućnost da se zakon prilagodi okolnostima vremena i da se pozabavi onim novim u svakom naraštaju. Mojsije je na Sinaju dobio samo načela zakona Tore i prema njima učenjaci trebaju definirati, utvrditi i unapređivati zakone u svakom pokoljenju.

*Midraš*¹²⁰ ukazuje na to da je ideja koja stoji iza zabrane stavljanja usmene tradicije u pisani oblik očuvanje jedinstvenosti Izraela u odnosu na druge narode. Čuvajući usmeni zakon jedino u rukama židovskog naroda, Izrael dokazuje da je on izabrani narod, jer smo izgubili kontrolu nad svim onim što je zapisano. Sve dok se nalazi u usmenom obliku tada nitko drugi ne može doći s usmenom tradicijom i tvrditi da je prijatelj s Bogom. Upravo zbog toga je postojala opća zabrana da se Tora prevodi i zbog toga je grčki prijevod,¹²¹ poznat kao Septuaginta, naveden u rabinskoj literaturi kao traumatičan događaj u povijesti Izraela, kao što je zapisano: »Na osmi dan *teveta*, Tora bijaše napisana na grčkom, u dane Ptolomeja, i bješe tama nad svijetom tri dana.«¹²² I u *halahi*¹²³ se također navodi da je taj dan među onima preporučenima za post.

Postoji stari talijanski aforizam: »*Traduttore, traditore* – prevoditelj je izdajica«, koji snažno izriče ono što je prevoditelj u stanju učiniti izvornom tekstu. Tekst Tore se u židovskoj tradiciji uvijek smatrao božanskim tekstom koji u sebi sadrži bezbrojna različita značenja na četiri ravnine razumijevanja: *Pešat*, *Remez*, *Deraš* i *Sod*.¹²⁴ Kao što Talmud kaže:

»Jedanput reče Bog o tom, dvaput sam to čuo, 'da je moć u tebe, Bože' (Ps 62, 12) Jedan biblijski redak može prenijeti više učenja, ali jedno učenje se ne može izvesti iz različitih biblijskih redaka. U učilištu R. Išmaela se učilo: 'Nije li riječ moja kao oganj', govori Gospod, 'kao malj, što razbija hridine?' (Jer 23, 29).

¹¹⁸ BT, *Gitin* 60b, vidi i BT, *Temura* 14b.

¹¹⁹ *Sefer Haikarim* III, 23. Husik izdanje; Philadelphia, 1930. (s hebrejskoga preveo K.D.).

¹²⁰ *Midraš Tanhuma Ki Tisa* 34., Jeruzalem, 1958. (reprint varšavskog izdanja iz 1875.).

¹²¹ Vidi BT, *Megila* 9a.

¹²² *Mišna Megilat Taanit*, poglavlje *Jeme HACOMOT*, u: H. LICHTENSTEIN, *Die Fastenrolle*, HUCA, VIII-IX (1931-1932), 317-351; vidi i *Masehet Soferim* 1, 7, New York, Higger Edi., 1937.

¹²³ ŠA, *Orah Haim* 580, 1-2., *Ketuvim*; Jeruzalem, 1992.

¹²⁴ *Pešat* – učenje na razini doslovnoga značenja teksta; *Remez* – tekst alegorijski ukazuje na dodatno značenje; *Deraš* – tumačenje – interpretacija ponekad metafizičkoga značenja, *Sod* – tajna, najdublja, mistična razina. Od početnih slova tih četiriju riječi stvorena je kratica *pardes* פֶּרְדֵּס.

Upravo kao što se [stijena] rasprsnu u mnogo krhotina, tako i jedan biblijski redak može prenijeti mnogo učenja.«¹²⁵

Tora je Izraelu dana na svetom jeziku i jedino na svom izvornom jeziku ona može zadržati svoja nebrojena različita značenja. Nju su na taj način učenjaci Izraela tumačili kroz vjekove. Svaki redak, slovo, čak i *tagim*,¹²⁶ bili su podloga za stvaranje mnogih zakona i ideja. Niti jedan prijevod Tore ne može ni na koji način sačuvati sva ta značenja, već je prisiljen izabrati jedno značenje i odbaciti sva ostala. Posljedica toga bit će tekst lišen sve one posebne dubine i raznolikosti koja je vlastita izvornom tekstu. To je značenje onoga što su učenjaci rekli u vezi prijevoda Tore na grčki, da »bješe tama nad svijetom tri dana«.¹²⁷

Tradicije da se usmena Tora ne zapisuje strogo se pridržavalo sve do tanaitskog doba. Tada je zbog više relevantnih razloga ona bila zapisana. Učenjaci su predvidjeli opasnost koja se bližila da će se, zbog nevolja s kojima će se izraelski narod suočiti, proces zaboravljanja usmene Tore ubrzati. Stoga su na temelju retka: »[Pismo kaže:] Vrijeme je da Gospod djeluje, jer zakon tvoj ovi oboriše« (Ps 119, 126),¹²⁸ oni dopustili zapisivanje usmene Tore objašnjavajući da je bolje prekinuti staru tradiciju (nezapisivanja usmene Tore) nego učiniti da se usmena Tora zaboravi.¹²⁹ Pisanje *Mišne* rezultat je nekoliko razloga, a glavni je ukidanje Velikog suda i središnje zakonodavne institucije, *Sanhedrina*.

4. Može li jedno bez drugoga?

O nužnosti usmene tradicije za razumijevanje pisanog teksta možemo naučiti iz sljedeće talmudske pripovijesti:

»Naši rabini podučavahu: Neki neznabožac jednom dođe pred Šamaja i zapita ga: 'Koliko *Torot*¹³⁰ vi imate?' 'Dvije', on mu odgovori: 'Pisanu Toru i usmenu Toru.' 'Vjerujem ti što se tiče pisane, ali ne i što se tiče usmene Tore; učini me obraćenikom pod uvjetom da me podučiš [samo] pisanu Toru.' [No] on ga izgrdi i gnjevno ga odbije. Kada on ode pred Hilela, ovaj ga prihvati kao obraćenika. Prvog dana, podučavaše ga: *Alef, bet, gimel, dalet*;¹³¹ sljedećega dana on mu [ih] izokrene. 'Ali jučer me nisi učio tako', prigovori mu ovaj. 'Ne moraš li se onda pouzdati u mene [u to koja su to slova]? Pouzdaj se onda u mene i što se tiče usmene [Tore].«¹³²

¹²⁵ Vidi BT, *Sanhedrin* 34a (Vilne) (s aramejskoga preveo K.D.), vidi i BT, *Šabat* 88b.

¹²⁶ Vidi bilj. 89.

¹²⁷ *Mišna Megilat Taanit*... – v. bilj. 122.

¹²⁸ Prijevod Lujo Bakotić.

¹²⁹ Vidi BT, *Temura* 14b.

¹³⁰ Tora, pl. *Torot* na heb. se uglavnom, mada netočno, prevodi kao *zakon*. Ispravno značenje je *sustav podučavanja*.

¹³¹ Prva četiri slova hebrejskog alfabeta.

¹³² BT, *Šabat* 31a (s aramejskoga preveo K.D.); vidi i *Avot Derabi Natan* 15, Higger, New York, 1930-1937.

Hilel nastoji uvjeriti stranca da postoje stvari za koje moramo prihvatiti da su istina, čak i kada je jedini izvor njihove vjerodostojnosti usmena tradicija. Time on želi nagovijestiti da usmena predaja mora biti vjerodostojna. Međutim, ovaj dokaz nije dovoljan da bi imao učinak na cijelu tradiciju. Ono što je istina i zvuči uvjerljivo za podučavanje *alefbeta*, ne mora se odnositi i na prenošenje usmene Tore u cjelini, pa je sve što je Hilel uspio pokazati to da se tekst ne može razumjeti bez oslanjanja na usmenu tradiciju. Uz to, treba napomenuti da se Hilelov dokaz zasniva na tome što je taj neznabožac vjerovao u pisanu Toru. Da je on u nju sumnjao, Hilel bi morao pronaći drugačiji način da ga uvjeri.

Kratak pregled sa zaključkom

Prema židovskoj tradiciji postoje dvije Tore – pisana Tora i usmena Tora. Pisanu Toru čini Pet knjiga Mojsijevih. Uz to Mojsije je od Boga primio tumačenje pisane Tore i brojne druge zakone koji su zapisani sažeto ili pak uopće nisu zapisani u pisanoj Tori. Ta se usmena tradicija naziva usmena Tora. U ovom smo radu, nakon što smo rastumačili definicije tih pojmova, pokazali koje je mjesto ostalih knjiga *Tanaha* (židovske Biblije – 24 knjige Svetoga pisma), Proroka i Spisa u tom kontekstu.

Prikazali smo nekoliko zapovijedi iz Pet knjiga Mojsijevih, pisane Tore, kao što su: prinošenje *omera*, paljenje vatre prije *šabata* za potrebe *šabata*, zabrane jedenja i kuhanja mesa s mlijekom, *arbaa minim* – četiri biljke, židovski kalendar i dr. koje pokazuju da bez dodatnog objašnjenja te zapovijedi nisu jasne ili se ne daju shvatiti. Nadalje, mnoge zapovijedi i zakoni koji iz njih proizlaze, uopće se ne pojavljuju u pisanoj Tori. Sve to ukazuje na značaj koji usmena Tora ima u židovskoj tradiciji.

Pokazali smo da je potkopavanje valjanosti usmene Tore povijesni fenomen koji seže sve do doba Drugog hrama i koji je još tada bio jedna od glavnih točki prijepora između različitih židovskih vjerskih i filozofskih pravaca, pretežito farizeja i saduceja, Nakon nestanka saduceja, ponovo se pojavio u srednjem vijeku s karaitkim pokretom, koji, poput saduceja, nije vjerovao u usmenu tradiciju.

U raspravi smo se suočili s različitim pitanjima poput: može li pisana Tora bez usmene? Na čemu se temelji pretpostavka da postoji usmeni zakon? Zašto je jedan dio Tore dan usmeno, a nije cjelokupna Tora zapisana? I što je dovelo do zapisivanja usmene Tore u vrijeme Talmuda? Dok odgovaramo na ta pitanja moramo istražiti i raščlaniti rabinsku literaturu. Budući da većina tekstova rabinske literature, koji se nalaze u ovom radu, nisu dostupni na hrvatskom jeziku morali smo ih sami prevesti s hebrejskog ili aramejskog. To su uglavnom talmudski i filozofski tekstovi Majmonida i drugih rabina, koji se po prvi put mogu čitati na hrvatskom jeziku.

Zaključak jest da je usmena Tora preživjela – kao i oni koji u nju vjeruju. U doba Drugoga hrama farizeji, koji su vjerovali u usmenu Toru, opstali su, dok su saduceji nestali. A rabinski su Židovi,¹³³ koji su sljedbenici farizeja, preživjeli i ne samo da su sačuvali usmenu Toru već su je nastavili i razvijati, karaitiski židovi koji nisu slijedili usmenu Toru, gotovo su nestali s povijesne scene i svakako, u vjerskom smislu, nisu relevantni.

Kotel DaDon

The Written Tora and the Oral Tora – Can one exist without the other?

Summary

This article is analyzing the possibility of understanding the text of the Written Tora without the tradition of the Oral Tora. A historical dispute that is dating already during the second Temple period in Jerusalem, between the different Jewish religious and philosophical streams, mainly the Pharisees and the Sadducees. This debate is continuing to bother the Jewish People during the middle ages with the arrival of the Karaitic movement. This work is starting with defining the concepts of the Written and the Oral Tora, then showing through few biblical commandments from which it is clear that without and determinative oral tradition it would be simply impossible to understand the meaning of those texts or commandments. The last part of this work is analyzing this issue through many sources of Rabbinical literature from the Talmud time through the middle ages, literature that for the first time is being translated to the Croatian language by the author from Hebrew and Aramaic.

Key words: Bible, Written Tora, Oral Tora, Maimonides, Talmud, Halacha.

(na engl. prev. Kotel DaDon)

¹³³ Rabinski Židovi – većina Židova koji nisu slijedili karaites već usmenu Toru i koje su vodili rabini pa su nazvani *rabiniti*.